

NATHALIE SARRAUTE

Tropizmusok

(RÉSZLET)

VII.

Főleg ne előtte, csak őelőtte ne, majd később, amikor nem lesz itt, csak most ne. Különösen veszélyes volna, illetlen erről beszélni.

Az asszony lesben állt, közbelépett, hogy a férfi semmit ne halljon meg, maga kezdett beszélni szüntelen, igyekeztén elvonni a figyelmét: „A válság... és a folyamatosan emelkedő munkanélküliség. Ez magától értetődő, egész világosnak tűnt, aki annyira jól ismerte az életet... De a felesége nem tudta... Noha neki is a tudomására hozták... Ám a férfinak igaza volt, amikor valaki belegondol, minden annyira nyilvánvalóvá válik, annyira egyszerűvé... Érdekes volt vagy inkább siralmas látni annyi bátor emberi naivitást.” Minden jól ment. Elégedettnek tűnt. Jóindulattól sugárzóan, önbizalommal telve, teáját kortyolgatva magyarázott, és néha annak a hangját hallatta, mint aki ajkait beszívva, nyelvét hátulról oldalsó fogainak vetve igyekszik némi ebédmaradékot eltávolítani egy jellegzetes zajjal, egyfajta harsnyammogást hallatva, aminek nála mindig egy elégedett, gondtalan árnyalat tulajdonítható.

Ám néha, az asszony minden erőfeszítése ellenére, csend ült közéjük. Valaki, felesége fordulva, megkérdezte, elment-e a Van Gogh-ot megtekinteni.

„Igen, természetesen egyszerűséggel ment el megnézni a kiállítást (semmi sem történt, biztosan észre sem vette, semmi sem történt, elhessegette magától a gondolatot), azoknak a vasárnap délutánoknak az egyikén ment el körbejárni, amikor az ember nem tud magával mit kezdeni. Kimondottan jó volt.”

---

* *Nathalie Sarraute* (szül. Natasa Csernyák, 1900 Ivanovo – 1999 Párizs) művében James Joyce-szal, Marcel Prousttal vagy Virginia Woolffal együtt lemondott a lineáris történetmesélésről, a szereplők jellemeként való láttatásáról, és az előbeszéd prózai szövegbe emelésében is túllépett a párbeszéd adta kereteken. Ezzel részt vállalt a modern, majd a posztmodern prózairodalom alakításában. Világszerte legismertebb munkája a *Tropizmusok* (*Tropismes*, 1939.). A tropizmus növénytani fogalom, amelyet Sarraute az emberi kapcsolatok képszerű megragadásaként emel be művébe. Ahogyan a növények szabad szemmel alig látható módon, önkéntelenül és szükségszerűen reagálnak az őket értő fizikai hatásokra, úgy vesznek részt az emberi lények lelkei mindabban az összetett erőterben, amelyet társadalmi közegek nevezünk. Ezt mutatják be a Sarraute által tropizmusoknak nevezett kis jelenetek.

Elég, most már elég, valahogy meg kellene őket fékezni, ezek az emberek nem érzékelnek semmit sem, nem látják, hogy itt van és mindent hall. Az asszony félt... ám nem törődtek vele, folytatták.

Hát jó, ha ennyire ragaszkodnak hozzá, mivel nem tudja őket visszafogni – hagyjuk, hogy elszabaduljanak. Az ő bajuk, hát lépjenek be egy pillanatra, Van Gogh, Utrillo vagy bárki más. Eléjük állt, hogy megpróbálja kicsit maszkírozni őket, hogy ne közelítsenek annyira, vagy a lehető legkevésbé sem, oda, finoman szólva oldalt álljanak, engedve, a fal mellé. Jó, jó, semmi nem történt, már nyugodtan nézhetik őket: Utrillo részeg, épp most jött ki a Szent Annából és Van Gogh... Jaj! Már számtalanszor dugta a férfi orra elé, ő pedig soha nem találta ki, mit tarthat Van Gogh abban a papírcsomagban. Abban a papírban... a levágott fülét tartotta! „A levágott fülű férfi”, valóban, tudta, miről van szó? Már mindenhol ez köszön vissza. Ennyi. Ez minden. A férfi nem bosszankodott? Nem kelt föl, lökte el durván, taposott rájuk, elvesző, szégyenteljes pislogással, ocsmányul visszahúzott ajkakkal?

Nem, nem, az asszony alaptalanul aggódott. A férfi nagyon jól értette. Jóindulatú volt és engedékeny. Hallatta arczacsckója beszívott sípoló cuppogását, az irritáló hangparányokat, és továbbra is látható volt a tekintete mélyén az a vidám visszautükröződés, az a felfelé törő fény, amely a bizonyosság érzésének, e kedves elégedettségnek kézzelfogható bája volt.

VIII.

Amikor a fiatal és üde lüktető élet érintette, ártatlan hamvasság, akkor fájdalmas és ellenállhatatlan kényszer fogta el, hogy ideges és nyurga ujjaival érje és tapints, majd minél közelebb vonja magához, szinte bekebelezze.

Némelykor úgy esett, hogy kimozdult valamelyikükkel, elvitte egyiküket sétálni, erősen szorította magához, ahogy haladtak át az úttesten, a meggörnyedt, nyúlánk ujjakat meleg ragaszkodó tenyerében, pedig vissza is fogta magát valamelyest, nehogy agyon tördelje a vékonyka körömházakat, mialatt haladt át, végtelen óvatossággal eszmélt először jobbra, majd balra, hogy megbizonyosodjék, van-e idejük átiszkolni az úttesten s hogy jól lássa, felelősséggel betelten, nem jön-e autó, hogy az ő parányi kincse, dédelgetett kicsinykéje, e lágy és ősbizalommal teli lüktetés nehogy zuhanva kőt érjen, s rajta tapodjanak.

Az áthaladáskor megtanította arra, hogy hosszan várakozzon és éberem, feszülten figyeljen, főleg az utcán, a zebrán való átkelés során, mert „olyan semmiség is, mint egyetlen másodpercnyi lankadás elég lehet ahhoz, hogy meglepje a baj és bekövetkezzen a legrosszabb”.

Imádott nekik beszélni hajlott koráról meg haláláról. „Mit fogsz szólani, amikor nem leszen többé nagyapád, nem lesz többé néked, merthogy öreg, oly öreg szegény, nemsokára eljön őerte is a mogorva vén. Tudod, mi leszünk már akkorra? A te papádnak is volt anyukája. Ó, jaj! Hol van már az ő anyukája? Jaj! Hol van, szívem?

Eltávozott. Nincs már neki rég. Meghalt egyszer, elment ő is, nincsen többé, elköltözött.”

A levegő nem mozdult meg és szürke volt, illattalan füstként gomolygott, a házfalak indultak elébb, majd a magosba keltek az utca mindkét oldalát oldva, mérges köddé nőttek a falak, zárt színtelenségük ölelte, emelte őket, mialatt lassan haladtak a járda hosszán, kéz a kézben. A kicsi szívében hasogató zsibbadás tompasága. Alak-talan és fojtogató emberáradat sürgető szele az orrát csípi, az avval való érintkezés kíméletlen kényszerítő erőként hat rá, bizonyos szigorú erőszakot véve rajta, megcsapja a bűze, hogy nyelje a szagot, ellent nem áll – ő, issza már, átadva magát a beletörődésnek, míg csendes illedelmesen üget a nagyapja árnyékában, az ő nyomába iramodva, engedelmes tisztelettel adva újra csak kis kezét, helyeslőleg, bólogató jó-hiszeműen, miközben győzködik, hogyan kell s miként mindig minden óvintézkedést betartva átkelni, először jobbra, majd balra vetve pillantást, megfigyelni, feszült éberén, elébb félni, mint megijedni, míg át nem érünk.

IX.

A lány összegömbölyödve ült a fotel sarkában, megfeszített nyakkal, kidülledt szemekkel vonaglott: „Ó igen”, igen, sóhajtva préselte ki magából e tört mondatok minden elemét, laza főbiccentéssel erősítve azt, hogy még résen van, kíséri. Ijesztő volt, légies és puha, csupa bársonyosság, csak a szemei dülledtek ki. Volt benne valami fenyegető, feszültséget keltő, bája vészjóslón lengte be.

A fiú érezte, mindenáron fel kellene ráznia, meg kellene nyugtatnia, de erre csak olyan valaki lenne képes, akinek emberfeletti ereje van, valaki, akinek lenne annyi bátorsága, hogy szemtől szemben megáll vele, ott, ültő helyében, jól megtámasztva magát egy másik fotelban, aki merné vizslatni őt nyugodtan, egyenesen a szemébe, elkapva a tekintetét, nem fordulna el vonaglásától. „Nohát, hogy vagyunk s miként?” – merné nekiszegezni. „Vagyogatunk, vagyogatunk?” – vetné fel megszólítva őt, majd várna. Beszéljen elébb, vagy csupán fészkelődjék, tétován indulva csak el, hogy mindent fedjen föl, szinte dörrontve – nem félne tőle.

De neki soha nem lenne ehhez ereje. Így hát kénytelen volt megtartatni vele mindazt a lehető legtovább, mi akadályozta az öntudatra ébredésben, abban, hogy egyszer feltörjön belőle az a ragaszkodás, mindenáron, mindegy mi módon.

De mi történik? Mi is ez? Megijedt, meg fog őrülni, nem veszíthet egyetlen pillanatot sem, észnél kell lennie minden másodpercben, öntudatánál. És, mint mindig, amint észlelte a tűnő időt, belépett abba a közegbe, amelybe erőnek erejével, fenyegetéssel, úgy tetszett neki, a lány taszította. Beszélni kezdett, szüntelen, mindegy kiről, mindegy, miről, keringett körös-körül, rajta (akárcsak a kígyó tekereg zenére? Ahogy a madarak a boa előtt? Nem, nem tudni), gyors hevületben, megállás nélkül, nincs veszteni valónk, lóduljunk, amíg van némi ráhatás, puhítsunk. Miről? Kiről? Magáról, az övéiről, a barátairól, a családjáról, apró dolgaikról, napi gondjaikról, titkos harcaikról, mindarról, amit érdemes lenne inkább takargatni, ám minthogy

mindez talán érdekelhette s mivel elégedettséggel tölthette el, nem volt mit tenni, el kellett mondani, suttogva neki mindent, lemeztelenedvén, mindent odavetve elé, mindaddig, amíg itt lesz, összegömbölyödve, a fotel sarkában, légiesen, puhán keringőzve.

X.

Délután együtt töltötték szabadidejüket, a fiatal nők életét élték. Ó, mily csodás volt ez az élet! A teázókba mentek, kéjes sürgető pillantásokkal gondosan kiválasztott süteményeket fogyasztottak: képviselőfánkot, mazsolás kuglófot, gyümölcstortát.

Körülöttük csipogó madárház, langymeleg, tarka vidámság, világosság és cicoma lakja. Sokáig maradtak, hátukat egymásnak támasztva apró asztalaik körül, hangjuk csupa csacsogás.

Izgalom és élénkség, lágy, örömteli készülődés légárama lengte be őket, egy nehéz döntés emlék-iramai, lassú futamai még mindig oly ijesztőnek tűntek (vajon illenének-e egymáshoz a kék és a szürke együttes? ám mégis, oly helyesek lennének együtt), majd a kilábalás, az átformálódás csodájának előszele, személyiségük örömteli ragyogása.

Lányok, lányok, tünde lányok, még mindig ők, telhetetlenek, csiripolón finomselyműsek.

Arcuk némi belső indulattól ragyog, érdektelen tekintetük a külsínre réved, a dolgok lényegét leleplező küllemre, felméri egy pillanat alatt (szép-e vagy rút?), majd ejti a fonalat. Élesen villant az arcra kent festék, a sivár frissesség.

A teázókba tartottak. Ott maradtak órákon át, miközben a hosszú délutánok kifolytak a kezük közül. Ömlött belőlük a szó: „Gyászos jelenetek zajlanak közöttük, semmiségeken civódnak. Ám muszáj azt mondanom, inkább a férfit sajnálom. Mennyi? Legalább kétmillió. Ha mást nem is veszünk, mint a Bébi néni örökségét... Nem... Hogy képzeled? Nem veszi el! Neki egy házias nő való, de ezt maga nem képes felmérni, én mondom. Egy házias nőre van szüksége... Családszeretőre... Háziasra... „ Mindig mondták nekik. Ezt rágták a szájukba, s tudták: az érzelmek zajlása, a szerelem meg a múltó élet a felségterületük. Ezek hozzájuk tartoznak.

Szóval tartották egymást, ugyanazon dolgokat ismételtették, fonájukra hajtogatván, majd ki-be fordítgatván, egyik oldalról a másikra, dagasztották, dagasztották, szüntelen nyelvük alatt forgatott terméketlen és sekélyes szókká, aztán az ujjakra fonták az életből kivont, tésztává növelt bánatot (már amit ők „életnek” neveztek, a felségterületüket), nyújtva mindaddig, míg ujjaik között csomócskává nem silányultak, amolyan szürke galacsinokká.

XI.

A lány megértette a titkot. Kiszimatolta, hol rejtőzik, ami mindnyájunk valódi kincse. Ismerte ugyanis az „értékek rendjét”.

Előtte nem folyhatott társalgás a kalapformákról és a Rémond márkájú ruhaanyagokról. Ugyanakkor nem rokonszenvezett a négyszögletes orrú cipőkkel.

Akár egy pincebogár, alattomosan kapaszkodott feléjük és fedte fel fondorlatosan a rejtve maradt titkokat, akár egy macskakölyök, amelyik a szája szélét nyalogatja és behunyja szemét, ha már megszagolta az eldugott tejszes bödönt.

Mostanra övé volt a felismerés. Elragadta. Gyanútlan örömeiből nem billenthette ki semmi. Hallgatózott, a fülei falánksága, élvhajász farkasétvágya bágyasztotta is. Semmi sem köthette le annyira figyelmét, mint a képkiállítások, az újonnan megjelent könyvek... Mindenről volt némi fogalma, szinte mindent ismert. Mindig az „Évkönyvvel” kezdte, mostanában érdeklődése Gide felé fordult, nemsokára mohó megigézettséggel fog szorgos jegyzetelésbe a Szövetség az Igazságért ülésein.

Mindezen gond nélkül végigrappolt, mindenfelé elcsatangolt, minden mögé bekukucskált megemelve majd’ mindent szögletes körmeivel; s amint úgy rémlett neki, valahonnan erről hall sejtelmes hangokat, tekintete újra kigyúlt és nyugtalanul nyújtogatni kezdte a nyakát.

Kimondatlan utálattal viseltettek iránta. Elrejtették volna, még mielőtt éri is a felismerés, menekítették és eloldották volna megszégyenítő jelenlététől... Ám kijátsozta őket, mindenről volt tudomása. Nem lehetett elvonni a figyelmét a chartres-i katedrálisról. Olvasott róla sokat, mit gondolt Péguy.

A legtitikosabb sarkokban, a dugdosott, rejtve őrzött kincsek között keresgélt szapora ujjaival. Csupa intellektuális kecsesség, sóhajtott. Szüksége volt rájuk. Neki, magának. Őneki, mert már ismerte a dolgok igazi ízét. Nem lehetett volna meg az intellektualitásuk nélkül.

Nagy számban voltak olyanok, mint ő, kiéhezett és kíméletlen paraziták, a frissen megjelent írásokra ragadó piócák, mindenüvé nyúló meztelen csigák, megfolyt nyáluk habzik Rimbaud rejtelmében, Mallarméból kiszívják az élet-nedvet, egymás hegyén-hátán a visszataszító megértés, ragacsuk Ulyssesen vagy a Malte Laurids Brigge feljegyzéseiben.

„Oly beh szép”, búgta lágy indulatban, s ihletett, tisztán ragyogó arccal emelte tekintetét, amelyben az „istenség egy szikrája” lobban.

XII.

Kedvét lelte a College de France-ban tartott rendkívül népszerű előadásaiban.

A hivatásosok gesztusainak emelkedettségével, szakértő és kíméletlen kézzel, élvezettel vájkált Proust vagy Rimbaud rejtőző életében, figyelmes hallgatósága szeme elé tárva titkaikat, misztériumukat, ahogyan ő magyarázta: „esetüket”.

A szeme sem állt jól, tekintete átható volt, a nyakkendője: mintha skatulyából húzták volna elő, gondosan négyszögletűre kerekített szakállával megszólalásig hasonlított a reklámokban látható statiszta úrra, aki mosolyog és feltartja az ujját: Saponite – a kiváló mosópor, az eszményi Salamandre: gazdaságosság, biztonság és kényelem, artikulálta nyájas modorában.

„Nincsen ebben semmi különös – latolgatta –, láthatják, jómagam is meggyőződhettem arról, hogy minden csak porhintés, nincs semmi, amit ne tanulmányoztam volna át tüzetesen, ne soroltam volna be valamely kategóriába, ne láttam volna el lábjegyzetekkel.

Nem hozhatják magukat zavarba. Tessék, itt rejtem őket, a kezemben, itt vannak, ni, akár a pucér és kucorgó gyermekek, önöknek mutatom, hogy elérnek a tengeremben, mintha alkotójuk lennék, az apjuk, kiszolgáltattam, megosztottam őket varázsuktól, titokzatosságuktól, addig hajszoltam és üldöztem bennük mindazt, ami csodaszámba ment.

Immár alig különböznek a fura és különleges intellektusú, már-már mulatságos pojácáktól: megkeresnek és vég nélküli történeteket mesélnek, hogy időt és törődést nyerjenek tőlem, becsüljem valamire, megnyugtassam őket.

Nem fogják tudni felkavarni önöket, ahogyan a lányaimat sem ejti foglyul különös indulat, mikor fogadják barátnőiket az anyjuk szalonjában: kedves tréccselésbe fognak és nevetgélgetnek, mit sem adnak arra, mit mondok pácienseimnek a szomszédos helyiségben.”

Így pallérozza azt a sok elmét a College de France-ban. És mindenütt máshol, a környékbeli egyetemeken, az irodalmi, jogi, történelmi és filozófia tanszékeken, az intézetben és a palotában, az autóbuszon és a metrón, a hivatalokban: a rendes és normális életvitelű ember, az aktív szellemű ember, a méltóságát mindig megőrző és egészségesen élni tudó ember, az erős akaratú, ki győzedelmeskedni képes.

Az életből kiszakított Rimbaud és Proust pedig a szép tárgyakkal megrakott butikokat, a magukat fürgén csipkedő nőket, a kávézó pincéreit, az orvostanhallgatókat, a rendőröket, a hivatali írnokokat nagy ívben elkerülik; az életen kívülre lökötten, támasz és cél nélkül bolyonganak az utcák hosszán át vagy a mellkasukra ejtett fejjel, bútól aszottan gubbasztanak valamely poros téren.

Fordította: LOMBÁR IZABELLA